

УДК 349.6.001.76

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лебедева Т.М., к. ю. н.,
доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу норм екологічного та інноваційного законодавства, які сприяють екологізації інноваційної діяльності. Обґрунтовується необхідність та окреслюються шляхи вдосконалення законодавства в цій сфері.

Ключові слова: екологізація, інноваційна діяльність, інноваційне законодавство, екологічне законодавство, еколого-орієнтовані інновації.

Статья посвящена анализу норм экологического и инновационного законодательства, которые способствуют экологизации инновационной деятельности. Обосновывается необходимость и определяются пути совершенствования законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: экологизация, инновационная деятельность, инновационное законодательство, экологическое законодательство, эколого-ориентированные инновации.

Lebedieva T.M. REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF ECOLOGIZATION OF INNOVATION ACTIVITIES

The paper analyzes the environmental norms and innovative legislation, which contribute to the ecologization of innovation activities. The necessity and outlines ways to improve legislation in this sphere.

Key words: ecologization, innovation activities, innovative legislation, environmental legislation, eco-focused innovation.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 50 Конституції України [1], кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Права й свободи людини та їх гарантії, відповідно до ст. 3 Конституції України, визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно, Конституція України закріпила обов'язок нашої держави забезпечити екологічну безпеку й підтримувати екологічну рівновагу на території України, подолати наслідки Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, зберегти генофонд Українського народу (ст. 16).

Необхідність виконання зазначеного конституційного обов'язку, а також усвідомлення неадекватності чинної моделі економічного розвитку сучасним реаліям і вимогам переходу до моделі сталого розвитку дали поштовх до визначення системних рішень, здатних гармонійно поєднати соціально-економічне зростання та екологічну безпеку суспільства не тільки сьогодні, а й на далеку перспективу. Одним із таких рішень є впровадження еколого-орієнтованих інновацій як передумови переходу до сталого розвитку, орієнтація на який є офіційно визнаною в Україні. У сучасних умовах використання інноваційних чинників є доцільним для подолання будь-якої кризи, у тому числі й екологічної. Загострення поряд із соціальними екологічними проблемами диктує необхідність екологічної спрямованості інноваційного розвитку економіки. Світова практика довела можливість значного зменшення екодеструктивного впливу на довкілля завдяки екологічно збалансованому інноваційному розвитку. Тож в Україні інноваційна діяльність так само може й повинна стати одним із головних інструментів в оздоровленні природного середовища.

Якщо розглядати екологічно спрямовану інноваційну діяльність, то протягом останніх

десяти років частка інновацій екологічного спрямування залишалася сталою в межах 35–40 відсотків від загальної кількості нових технологій. На жаль, сьогодні в Україні сформувалася інноваційна інфраструктура, екологічне спрямування якої є недостатньо розвиненим [2, с. 226]. Однією з причин такого становища є неналежне нормативно-правове забезпечення екологізації інноваційної діяльності.

Ступінь розробленості проблеми. У вітчизняній науці окремі правові питання впровадження еколого-орієнтованих інновацій досліджували Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, Н.Р. Малишева, В.Л. Мунтян, Ю.С. Шемшученко та ін. При цьому варто констатувати відсутність цілісного, обґрунтованого аналізу нормативно-правового забезпечення екологізації інноваційної діяльності, що можна пояснити новизною цієї теми для правової науки та її недостатньою урегульованістю на законодавчому рівні.

Мета статті – провести аналіз нормативно-правового забезпечення процесу екологізації інноваційної діяльності й окреслити шляхи вдосконалення законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Екологізація – процес неухильного та послідовного впровадження системи технологічних, управлінських та інших рішень, що дають змогу підвищувати ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням або поліпшенням природного середовища (або взагалі життя) на локальному, регіональному і глобальному рівнях [3, с. 673]. Екологізація означає процес постійного екологічного вдосконалення, який спрямований на ліквідацію екодеструктивних факторів. У свою чергу, екологізація інноваційної діяльності – це процес неухильного й послідовного створен-

ня, упровадження та поширення інновацій, які дають змогу задовольняти фізіологічні, економічні, соціальні й екологічні потреби, як наявні, так і потенційні, без загрози вичерпання потенціалу інтегрального ресурсу та можливості забезпечення інтересів і потреб майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі [4, с. 150].

Б.Б. Судавичюс підкреслює, що формами здійснення екологізації права є видання екологічних правових норм і розширення сфери дії неекологічних норм права засобами відображення екологічних вимог у праві, установлення завдань, прав та обов'язків, а також гарантій виконання екологічних вимог [5, с. 13]. У свою чергу, на думку О.С. Колбасова, правові норми та правила, якщо навіть вони спеціально присвячені проблемам охорони навколишнього середовища, виражають не лише екологічні вимоги, що впливають із об'єктивних законів природи, а й соціальні вимоги, що впливають із законів суспільного розвитку [6, с. 115]. Отже, логічним і необхідним є паралельний розвиток і взаємосприяття інноваційного та екологічного законодавства.

Ю.Є. Атаманова, аналізуючи законодавство України про інноваційну діяльність, зазначає, що воно охоплює правові норми різної галузевої належності, якими регулюються відносини, що виникають у процесі організації та здійснення інноваційної діяльності. Очевидним, на її думку, є факт «розпорошення», «багатшаровості» правового регулювання відносин у сфері інноваційної діяльності по різних нормативно-правових актах, у тому числі різної галузевої належності [7, с. 22]. У свою чергу, екологічні аспекти здійснення інноваційної діяльності визначаються правовими нормами екологічного права.

Чинне екологічне законодавство закріплює лише окремі положення, присвячені впровадженню еколого-орієнтованих інновацій. Так, згідно з Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [8], законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження *інноваційних* екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні. Однією з цілей цей Закон визначає забезпечення екологічно збалансованого природокористування. Для досягнення цієї мети закон закріплює низку завдань, серед яких технічне переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів до 2020 року; запровадження до 2015 року системи економічних і адміністративних механізмів з метою стимулювання виробника до сталого й відновлюваного природокористування та охорони навколишнього природного середовища, широкого запровадження новітніх більш чистих технологій, інновацій у сфері природокористування.

На розвиток конституційної норми (ст. 66) у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [9] закріплено

положення, згідно з яким упровадження та застосування відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем має відповідати вимогам екологічної безпеки (ст. 57).

На виконання цього положення чинне законодавство передбачає проведення наукової й науково-технічної експертизи. Серед основних завдань наукової й науково-технічної експертизи, передбачених ст. 2 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [10], є такі: оцінювання відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічної безпеки; прогнозування екологічних наслідків реалізації чи діяльності об'єкта експертизи. Об'єктами наукової та науково-технічної експертизи є серед інших інноваційні програми й проекти державного значення, а також ефективність науково-технічних та інноваційних проектів (ст. 5).

Крім того, Наказом Міністерства освіти і науки України «Щодо затвердження Методики проведення державної експертизи інноваційних проектів» [11] від 21 лютого 2008 року № 114 (п. 6.1) передбачено, що до складових експертизи інноваційних проектів належить і екологічна експертиза, яка здійснюється з метою визначення екологічних наслідків впливу реалізації проекту на навколишнє природне середовище та забезпечення норм екологічної безпеки. Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності й об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку (п. 10).

Екологізація інноваційної діяльності передбачає також перегляд основоположних законодавчих актів у цій сфері та приведення їх у відповідність до вимог стратегії сталого розвитку й екологічної безпеки.

Правове регулювання інноваційної діяльності в Україні здійснюється насамперед Законом України «Про інноваційну діяльність» [12]. Головною метою державної інноваційної політики України, відповідно до п. 1 ст. 3 цього Закону, було визначено створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних *екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій*, виробництва й реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції. При цьому, на жаль, у п. 2 ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність» серед основних принципів державної інноваційної політики екологічна безпека та охорона навколишнього природного середовища не визначені, як і в усьому Законі не встановлено положення щодо відповідності інновацій вимогам екологічного законодавства. Водночас у ст. 2 цього Закону закріплено, що «законодавство у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України». Ст. 66 Конституції України визначила, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Положення цієї конституційної норми є особливо актуальними щодо забезпечення екологічної безпечності інновацій і всього інноваційного процесу.

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [13] до стратегічних пріоритетних напрямів на 2011–2021 роки зараховує серед інших широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища.

Аналіз чинного інноваційного законодавства дає змогу стверджувати, що в напрямі екологізації інноваційної діяльності зроблено лише перші кроки.

Важливим заходом для екологізації інноваційної діяльності є стимулювання державою суб'єктів інноваційної діяльності щодо впровадження еколого-орієнтованих інновацій. Підтримуючи думку Т.О. Карпіщенко, зазначимо, що державне стимулювання повинно передбачати як стимули позитивної мотивації, що направлені на заохочення розробки й упровадження екологічних інновацій, так і стимули негативної мотивації, головним завданням яких є скорочення та закриття екологічно небезпечних виробництв [14, с. 13]. Відповідно, удосконалення законодавства повинно йти шляхом закріплення стимулів позитивної мотивації, а саме: упровадження державних субсидій, дотацій, пільгового кредитування, державних пільг, прискореної амортизації, державних замовлень, державного страхування позик тощо. Удосконалення потребують і норми, що закріплюють відповідальність за надмірне використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища, які є стимулами негативної мотивації.

На жаль, чинне законодавство прямо майже не передбачає норм, що спрямовані на заохочення розробки та впровадження екологічних інновацій. Згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 48), в Україні здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, переходу на маловідходні й ресурсо- та енергозберігаючі технології, організації виробництва й упровадження очисного обладнання та устаткування для утилізації й знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконання інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища; надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища; передання частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного

середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій і виробництв.

Стимули негативної мотивації на заохочення розробки й упровадження екологічних інновацій у чинному законодавстві практично відсутні. Так, ст. 91-1 Кодексу про адміністративні правопорушення України [15] передбачає, що впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів, що не відповідають установленим нормативам екологічної безпеки та іншим вимогам щодо охорони довкілля, тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб – від чотирьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Зрозуміло, що передбачені суми штрафів не в змозі спонукати суб'єктів інноваційної діяльності навіть дотримуватися чинних вимог щодо охорони довкілля.

Кримінальний кодекс України [16] передбачає лише відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, а саме: за порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації й ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, що карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ст. 236).

Маємо констатувати, що, окрім названих, інших правових приписів щодо екологізації інноваційної діяльності законодавство України не містить.

Проведений аналіз дає змогу зробити певні **висновки**. Чинне законодавство України містить лише одиничні норми, що стосуються екологізації інноваційної діяльності. Такий стан речей не може вважатися задовільним, *потрібно закріпити в законодавстві норми, спрямовані на екологізацію інноваційної діяльності*. Удосконалення законодавства в цьому напрямі має відбуватися паралельно двома шляхами: шляхом удосконалення норм інноваційного законодавства, які мають бути спрямовані на екологізацію інноваційної діяльності, у свою чергу, в екологічному законодавстві мають бути передбачені норми, спрямовані на заохочення розробки й упровадження еколого-орієнтованих інновацій. У законодавстві необхідно закріпити як стимули позитивної мотивації, що спрямовані на заохочення розробки й упровадження екологічних інновацій, так і стимули негативної мотивації, які закріпили б відповідальність за невиконання вимог щодо екологізації інноваційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відом. Верх. Ради Укр. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кундрик М.Т. Напрями державного регулювання розвитку екологічно орієнтованої інноваційної інфраструктури в Україні / М.Т. Кундрик // Науковий вісник НЛТУ України: глобальні зміни клімату – загрози людству та механізми відвернення. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.14. – 308 с. – С. 225.
3. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : [підручник] / за заг. ред. д. е. н., проф. Л.Г. Мельника та к. е. н., проф. М.К. Шапочки. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
4. Школа В.Ю. Екологізація інноваційної діяльності у забезпеченні сталого розвитку / В.Ю. Школа // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – Т. 2. – С. 150–158.
5. Судавичюс Б.В. Проблемы отражения экологических требований в праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельное право; экологическое право; аграрное право; природоресурсное право» / Б.В. Судавичюс. – М., 1988. – 21 с.
6. Социализм и охрана окружающей среды: право управления в странах-членах СЭВ / под ред. О.С. Колбасова. – М. : Юрид. лит., 1979. – 392 с.
7. Атаманова Ю.Є. Передумови та зміст систематизації інноваційного законодавства / Ю.Є. Атаманова // Актуальні питання інноваційного розвитку : науково-практичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 20–31.
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.
9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відом. Верх. Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
10. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.
11. Щодо затвердження Методики проведення державної експертизи інноваційних проектів : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2008 № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS7002.html.
12. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
13. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.
14. Карпіщенко Т.О. Економічний механізм інновацій екологічної спрямованості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.08.01 / Т.О. Карпіщенко ; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2000. – 22 с. – С. 13.
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>.
16. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.